

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája

Daka Marija

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európai Unió alapjogvédelmi rendszerének összefüggései – konvergencia és divergencia az európai jogi térben

PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Pécs, 2021

1. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

1) A témaválasztás indokoltsága

A témaválasztás indokoltsága az európai jogvédelmi tér egyedi sikertörténetéből adódik. Az európai jogi téren belül megvalósuló alapjogvédelem az elmúlt évtizedeknek a nemzetközi jog területén végbemenő egyik legfigyelemreméltóbb vívmánya. A regionális európai emberi jogi rendszer, - az EJEE - létrehozta a legsikeresebbnek mondható egyéni jogvédelmi szisztémát, amely valaha létezett.¹ Ebből következik, hogy ez a rendszer a legszofisztikáltabb, valamint az európai jogi térben a legrelevánsabb, és következésképp vizsgálatra érdemes is. Esetünkben tehát egyfajta követendő modellről, azaz a legsikeresebb és legrelevánsabb emberi jogvédelmi rezsím elemzéséről van szó.

Másrészt pedig az Európai Unió alapjogvédelmi törekvéseit illetően, anélkül Európai Közösségek joganyagában, írott rendelkezések hiányában (hiszen az integrációt eredetileg gazdasági célra, a közös piac megvalósítására hozták létre) a hetvenes évektől kezdődően éppen az Európai Közösségek Bíróságának a joggyakorlata biztosította a kibontakozó alapjogvédelem alapját. A Bíróság esetjogi alapú megközelítésével *ad hoc* jelleggel formálta az alapjogvédelem bástyáit. A bírói jogfejlesztés által biztosított uniós alapjogvédelem idővel az *expressis verbis* biztosított primer illetve szekunder uniós joganyaggal is kiegészült, melynek alapjogi kulminációját az Alapjogi Charta elfogadása jelentette.

Az európai jogi tér tehát egy sajátos konstrukció, amely magába foglalja az adott állam egyidejű európai uniós illetve Emberi Jogok Európai Egyezménye-beli tagságát és e tagságokból eredő elsődlegesen alapjogi vetületű kötelezettségeit. A disszertáció kutatási hipotézisei tehát e kettős tagságot előfeltételezik.

Az EU-EJEE viszonyrendszer, az uniós alapjogvédelem és az emberi jogok strasbourgi kontrollja közötti reláció egy meglehetősen egyedi konstrukciót testesít meg, amelynek átfogó elemzésére és vizsgálatára a magyar jogirodalomban még nem került sor. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne léteznének nagy jelentőségű kapcsolódó részeredmények a magyar jogtudományban, amelyekre kutatásom során támaszkodtam is. Gyakorlati szempontból pedig fontos hozzátenni, hogy az európai jogi tér egyfajta modellt szolgáltathat más regionális emberi jogvédelmi rezsimeknek, amely további indoka volt a témaválasztásomnak.

¹ Thomas *Burgenthal*: The Evolving International Human Rights System. American Journal of International Law 2006. 100/4. sz. 783-807. o.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága az európai jogvédelmi rendszer egyik ékköve, melynek felbecsülhetetlen előnye, hogy „kiengedi” a személyt a nemzetközi térbe, és amely egyúttal valamelyest e lehetőségnek és ebből következő saját „sikerének” az áldozata is. Az utóbbi időszakban eszközölt intézményi újításai további okot szolgáltatnak a részletesebb vizsgálatra. Két mechanizmus is nemrég lépett hatályba, melyek az EJEB ügyterhének a csökkentését szolgálják. Egyrészt a 16. Kiegészítő Jegyzőkönyv a tanácsadó vélemény instrumentumának bevezetésével próbál hidat létesíteni a kijelölt nemzeti bíróságok és az EJEB között, noha ahogy a disszertáció 6. fejezet bemutatja, erre vélhetőleg relatíve szerény mértékben fog sor kerülni. Másrészt a 15. Kiegészítő Jegyzőkönyv 2021. augusztus 1-jén hatályba lép, amely szintén több jelentős újítást is bevezet és az EJEB működésének újabb mérföldkövét fogja életre hívni.

2) A kutatási feladat rövid összefoglalása

Az európai jogi tér alapjogvédelmi főszereplői az Európa Tanács és az Európa Unió, konkrétan az Európai Unió Bírósága és az Emberi Jogok Európai Bírósága. Kérdésként merül fel a két szervezet kapcsolatának jellege.- Ennek vizsgálata magába kell, hogy foglalja a kapcsolatok kronológiáját, a két bíróság ismertetését valamint egymás közötti kapcsolatuk az elemzését, annak jogi alapját és az alapjogvédelem terén megvalósuló konvergencia és divergencia kérdését. Összeségében tehát a két rendszer alapjogvédelmi törekvéseinek áttekintése, összevetése és összefüggéseik holisztikus vizsgálata a disszertáció célja. Erre három különböző szinten kerül sor: eljárási szinten, elvi szinten és egy konkrét jog szintjén.

3) A disszertáció célkitűzése

A fentiekben már szóltam a témaválasztás indoklásáról, az európai jogvédelmi rendszer egyediségének és sikerének a fényében, tekintve hogy a nemzetközi jog egyik legfigyelemreméltóbb vívmányáról van szó, jelen állásában is, tehát az EU EJEE csatlakozását megelőzően. A csatlakozás megtörténtével e kijelentés fokozottan lesz igaz és méginkább lesz tekinthető kuriózumnak a konstrukció mely szerint egy *sui generis* jogrendszer aláveti magát egy emberi jogi szerződés rendelkezéseinek. A disszertáció célja, hogy összehasonlító és történeti kontextusban megvizsgálja a Európa Tanács és az Európai Unió alapjogvédelmi

törkevéseit, tekintve hogy azok, ahogyan Jean-Claude Juncker fogalmaz, ugyanannak az ötletnek, szellemnek és ambíciónak a termékei.² E gondolat mentén, a disszertáció feladata megvizsgálni az EJEE-EU jogi téren belül a különböző interkációkat, konvergens és divergens elemeket. A disszertáció célkitűzéseinek megvalósítása következtében a kutatási feladatra válaszolva hipotéziseket fogalmaztam meg, amelyek reményeim szerint alkalmasak e komplex viszonyrendszer megragadására.

2. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása, a feldolgozás módszerei

A disszertáció az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európai Unió alapjogvédelmi törekvése konvergencia és divergencia az európai jogi térben kérdéskörét vizsgálja. Értekezésem jelentős mennyiségű primer és szekunder forrás alapulvételével készült. Primer forrásokként az Európai Unió Bíróságának, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának az esetjoga nyújtott kiindulópontot, tehát a disszertáció az esetjogi megközelítést priorizálja, azzal együtt, hogy egyéb releváns jogi dokumentumokat, szerződéseket, jogszabályokat, jelentéseket is vizsgáltam. Ami a szekunder forrásokat illeti, a disszertáció megírásához számos könyv, tanulmánykötetben megjelent mű, folyóiratcikk szolgáltatott alapot – külföldi és belföldi jogirodalom eredményeit egyaránt igyekeztem figyelembe venni és szintetizálni. Igaz ugyanakkor, hogy a külföldi források némiképp túlsúlyban vannak, ami a témakör kiemelt nemzetközi relevanciájából is adódik.

A disszertáció nem nélkülözi a tágabb jogi kontextus vizsgálatát sem, A disszertáció javarészt összehasonlító módon kutatja az EJEE és EU joganyag közötti divergencia és konvergencia kérdését.

3. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei

² Council of Europe – European Union: “A sole ambition for the European continent” Report by Jean-Claude Juncker, Prime minister of the Grand Duchy of Luxembourg to the attention of the Heads of State or Government of the Member States of the Council of Europe <https://rm.coe.int/16804e3d96> (2021.06.28.)

1) A tudományos eredmények rövid összefoglalása

A disszertáció az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európai Unió alapjogvédelmi törekvéseit vizsgálja, azon belül is a konvergencia és divergencia jegyeit kutatja az európai jogi térben.

A disszertáció az EU és az EJEE kapcsolatát, elsősorban eseti megközelítésen keresztül elemzi és abból von le következtetéseket, mellőzve e kapcsolat különböző narratíváknak való megfeleltetését. Ugyanakkor, elemezve e komplex kapcsolatot, mely gyakran románcra emlékeztet, találni olyan jegyeket, amelyek a kvázi-föderális berendezkedésre emlékeztetnek. Erre példaként hozható fel az a megállapítás, mely szerint a nemzetközi (tehát EJEE) védelmi dimenzió a minimum szabályok kikényszerítőjeként definiálható *ultima ratio* jelleggel, túlmutatva ezáltal a sokszor heterogénebb és kiterjedtebb nemzeti jogi és EU-jogi rendelkezéseken.

Az EJEE és EU-jog összevetését a disszertáció három különböző szinten vizsgálja. Elsőként eljárási szinten, összehasonlítva az előzetes döntéshozatali eljárást a relatíve újdonsült tanácsadó véleménnyel melyet az EJEE-hez fűzött 16. Kiegészítő Jegyzőkönyv intézményesített, és arra a következtetésre jut, hogy a konvergencia megléte pusztán *prima facie* igazolható a két nemperes eljárás esetében. Ezen túlmenően, tekintve, hogy a tanácsadó vélemény új instrumentum az EJEB tárházában, felvetődik az eljárás esetleges szerepe és hatása az EJEB ügyterhének a csökkenésében. Mára már ténykérdésként kezelhető, hogy az EJEB saját sikerének az áldozata a túlterheltsége következtében. Ezzel összefüggésben fontos leszögezni, hogy meglátásom szerint a tanácsadó vélemény noha relatíve új eszközt jelent a többszintű európai alapjogi rendszerben, alighanem csak szerény mértékben fog tudni hozzájárulni egyrészt az EJEB biztosította alapjogvédelemhez, másrészt pedig az ügyteher csökkenéséhez.

A disszertáció az egyenlő bánásmódot elvként kezeli, tekintve, hogy az „kinötte” jog státuszát. Így tehát elvi szinten, összehasonlítva az egyenlő bánásmód elvének érvényesülését az EJEE illetve EU rezsimen belül. Az alapvető egyezőségek alapján az egyenlő bánásmód uniós, illetve az EJEE-n alapuló értelmezésének kölcsönhatását vizsgálva alapvetően konvergencia figyelhető meg –némi divergenciával fűszerezve. Az egyenlő bánásmód kutatása apropóján a disszertáció egy esettanulmánnyal is foglalkozik. Ugyanis az egyenlő bánásmód biztosításának két mércéjének az EJEB előtt (jelesül a 14. cikk, valamint a 12. Kiegészítő Jegyzőkönyv) összevetésére alkalmas a Bosznia-Hercegovinát érintő, passzív választójoggal kapcsolatos

ügycsoport. Ez az ügycsoport egy további ok miatt is releváns: ugyanis rávilágít az EJEE-rezsim korlátaira is. Ugyanis a kézirat lezárásáig egyetlen e körben vizsgált ítéletet sem, - az ügycsoport legismertebbjét több mint 10 évvel annak meghozatala után sem - hajtották végre. Az értekezés javarészt az EJEE-rezsimet sikeres és szubszidiárius jogvédelmi eszközként azonosítja az európai jogvédelmi rendszeren belül, noha ezen ügycsoport éppen annak korlátaira világít rá az ítéletek végre(nem)hajtásának kérdése.

A disszertáció harmadik vizsgálódási dimenziója pedig a konkrét jog szintjén valósul meg. Kiegészítve tehát az eljárási és elvi dimenziót, ez a dimenzió a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülését vizsgálja az előzetes döntéshozatali eljárás kontextusában-. Ez a vizsgálódási dimenzió igen összetett kérdésre keresi a választ, mégpedig, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás, felek általi kérelmezésének elutasítása megvalósíthatja-e a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét. Ez a kérdés tulajdonképpen az EJEE-EU kapcsolat leképeződését testesíti meg, amely a következők szerint definiálható.

Az EJEB tisztában van minimumstandard kikényszerítő szerepével: az EJEE 53. cikk értelmében szubszidiárius minimumszabályok kikényszerítője, amely tiszteletben tartja az európai bíróságok közötti hatáskörmegosztást³, és ezzel összhangban valamennyi releváns ügyben hangsúlyozottan ki is tért a negyedfok-doktrína alkalmazására.⁴ Ez a minimumszabályozás ugyanakkor időnként egybeesik a védelem maximum fokával, amit az adott EJEE/EU-tagállam biztosít. Az említett kontextusban az EJEB indirekt módon interpretálja az EUMSZ 267. cikkének rendelkezéseit, következésképp, nem zárható ki teljesen annak a lehetősége, hogy indirekt módon az EJEB mégiscsak vizsgálni fogja az uniós jog EJEE kompatibilitását. Ennek elvi alapjai a Bosphorus-ügyben található meg, ahol az EJEB rögzítette az EUB-hoz fordulás korlátozott lehetőségét⁵, egyes szerzők szerint ezáltal magát az EU-n belüli végső emberi jogvédelmi gyámnak nevezte ki.⁶

³ Julia Laffranque: (Just) Give Me A Reason, *Juridica International Law* https://www.juridicainternational.eu/index.php?id=15939#_ftn81

⁴ Lásd például *Emesa Sugar N.V. kontra Hollandia*, App.No.: száma 62023/00 ECLI:CE:ECHR:2005:0113DEC006202300

⁵ Bosphorus-ügy 162.bek

⁶ Helena Majić, Ljerka Mintas Hodak: Preliminary reference procedure and the scope of judicial review of the European Court of Human Rights *EU and comparative law issues and challenges series* Osijek, 2019. 3. 14.o.

Az európai alapjogvédelmi rendszer ötlete, Európa emberi jogi alapú integrációja igen egyedi. A második világháború után kialakult európai rendszer az egyik legmesszemenőbb és legsikeresebb kísérelt a nemzetközi emberi jogi rezsimeken belül.⁷

A két rendszer konvergens és divergens elemei után kutatva logikus következményként felmerül a kettő egymáshoz való viszonya és a regionális alapjogvédelmi rendszer állapotának kérdése.

Mindazonáltal előrebocsátom, hogy a konvergens és a divergens elemeket a disszertáció nem *stricto sensu* értelmezi. Így a konvergencia nem a szimmetrikus és tartalmában illetve terjedelmében teljességében azonos jegyeket jelenti, hanem az összetartó, kohezív egymás felé hajló, egymáshoz közeledő⁸ elemeket jelöli.

E körben helyezhető el a politikai momentum, azaz a politikai döntések és események leképeződése az alapjogvédelemre, mint elkerülhetetlen folyamat, tekintve hogy a jog – így hát maga az alapjogvédelem is – nem vákuumban létezik. További konvergens elemként, a regionális alapjogvédelem kérdése nem kezelhető külön a regionális nemzetközi szervezetek, konkrétan az ET és EU vizsgálatától, hiszen elsősorban e szervezetek mandátuma jelenti a jogalapot és a keretet, amely megteremtette annak a lehetőségét, hogy az alapjogvédelem kérdése egyáltalán napirendre kerülhessen. Más módon ugyan, de mindkét szervezet Európa intézményi keretrendszerének az erősítésén dolgozik. Ennek szellemi alapköve a demokrácia, emberi jogok, jogállamiság triásza, melyből eredeztethető az alapjogvédelem kérdése is. Kétségen kívül léteznek közös minimumkövetelmények az ET és EU tagság elnyerésének kritériuma között, és valamennyi EU tagállam egyben ET tagállam is, de további azonosságot nem lehet felfedezni. Azonban a fentieket árnyalni szükséges. Ugyanis a demokrácia, emberi jogok, jogállamiság triász mind nélkülözhetetlen előfeltétel, konvergens jegy, de fontos a konvergens alapötlet mögöttes elemeinek differenciáltságát átlátni, melyeket a divergens elemek között ismertetek.

További azonosságként kezelendő az alapjogvédelmi katalógusok mint alkotmányos jogforrások megléte. A két alapjogi katalógus, keretet biztosít az alapjogvédelemnek saját intézményrendszerükön keresztül. Továbbá mindkét alkotmányos jogforrás élő jogi instrumentumnak tekinthető, amelyeket a bíróságaik hozzáigazítanak a változó társadalmi-gazdasági kihívásokhoz. Ezzel összefüggésben fontos leszögezni, hogy a Charta és az EJEE

⁷ Jonas Christoffersen, Mikael Rask Madsen: Introduction: The European Court of Human Rights between Law and Politics. In: The European Court of Human Rights between Law and Politics (szerk. Jonas Christoffersen, Mikael Rask Madsen). Oxford University Press, Oxford 2011.2.o.

⁸ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/konvergens-37FD1/> (2021.05.22.)

közötti relációja általánosságában komplementernek tekinthető. Az egyenlő bánásmód uniós, illetve az EJEE-n alapuló értelmezésének kölcsönhatását vizsgálva, szinten a konvergencia dominál, némi divergenciával fűszerezve.

Hasonló elvi alapokra építve a divergencia, az egymástól távolodó széttartó, széthajló⁹ értelemben használatos. A legszembeötlőbb eltérés, mely egyben további divergenciát generál, az a két szervezetrendszer eltérő mandátuma. Ennek következménye a részben eltérő perspektíva, mely megnyilvánul az eltérő jogi rezsimben, illetve az eltérő alkalmazandó jogon keresztül. Az Európai Unió jogával ellentétben az Európa Tanács „joga”, ideértve az EJEE-t, nem autonóm, *sui generis* jogrendszer, és nem tekinthető függetlennek a nemzetközi jogtól, de ennek ellenére egy koherens egésznek alkot. Meglátásom szerint az Unió alapjogvédelmi törekvései javarészt szándékon túli eredménynek tekinthetők. Ez persze vitatható állítás és némi pontosításra szorul. Ugyanakkor, az alapjogvédelem a progresszív és kiterjesztő értelmezésű bírói jogalkalmazás következménye, amit az alapító szerződések nem láthattak előre és mindenképpen „kellemes csalódásnak” tekinthetők. Továbbá nem szabad megfélemlkezni arról, hogy az EUB elsődlegesen nem emberi jogi bíróság, így tehát nem minden egyes ügy nyújt lehetőséget vagy teremt szűkséget arra, hogy a nemzetközi emberi jogokkal foglalkozzon. Ez elsősorban a vizsgált tényállástól és – előzetes döntéshozatal esetén – a nemzeti bíróság kérdésétől függ.¹⁰

Az Unió és az Európa Tanács egymás közötti viszonyait az Európa Tanács „kárára” megvalósuló részleges asszimetria jellemzi, ez következik az EU egyre szofisztikáltabb emberi jogi rezsiméből, mely például az alapjogok terén az EU-s tagállamok számára előírányozhatja a „magasabb fokú védelmet”. Más szóval, az EU saját standardjai meghatározásakor adott esetben megkérdőjelezi az ET mércéit, ami azzal a következménnyel is járhat, mindkét szervezet saját standardokat állít fel, következésképp pedig – a túlzott divergencia elkerülése érdekében, szerződéses kötelezettség hiányában is – szükséges lehet, hogy a két szervezet közelítse, összehangolja standardjait¹¹ – legalábbis ha a koherens alapjogvédelem az elérendő cél.

⁹ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/d-23F4B/divergens-24AC6/> (2021.05.22.)

¹⁰ Molnár Tamás: The Place and Role of International Human Rights Law in the EU Return Directive and in the Related CJEU Case-Law: Approaches Worlds Apart? In: EU External Migration Policies in an Era of Global Mobilities: Intersecting Policy Universes. (szerk. Sergio Carrera, Arie Pieter Leonhard den Hertog, Marion Panizzon, Dora Kostakopoulou) Brill | Nijhoff, Leiden, 44. sz. 2018. 118. o.

¹¹ Marina Kolb: The European Union and the Council of Europe, Palgrave Studies in European Union Politics. Macmillan Distribution Ltd., Hampshire 2013. 203. o.

Az EJEE és EU viszony meghatározásához a következő elemek elemzését tekintem szükségesnek. Ahogyan már fentebb utaltam rá, az Unió és az EJEE, mint az európai alapjogvédelmi tér főszereplői közötti kapcsolat igen komplex, mely nem egyszerűsíthető le és nem feleltethető meg teljesen egy narratívának vagy paradigmának sem. Kétségen kívül e kapcsolatnak vannak olyan jegyei is, amelyek részben a kvázi föderális berendezkedésnek feleltethetők meg. Az Unió elhalasztott EJEE csatlakozásával kapcsolatban a disszertáció kitért a két rezsím közötti kapcsolat fluid jellegére és az EU EJEE-hez történő csatlakozásáig pusztán ad hoc válasznak tekinthetők, amelyekkel be kell érnünk a szisztematikus rendelkezések hiányában.

A bírói jogfejlesztéssel összefüggésben, melyet a disszertáció az európai jogi tér mozgatórugójaként azonosít, vizsgáltam a bírói jogfejlesztés szerepét.

Az EUB bírói jogfejlesztés útján az alapjogvédelem robosztus tételeit dolgozta ki annak ellenére, hogy formális értelemben az EUB nem emberi jogi bíróság, tehát az alapjogvédelem pusztán szekunder területe az EUB működésének. E megállapítás ellenére, az elmúlt évtizedekben az EUB-ítéletek nagy része szignifikáns emberi jogi dimenziót mutatott. Ahogyan a disszertáció vázolta, ennek okai többértűek lehetnek: egyrészt a Charta hatálybalépése, másrészt az EU jog bővülő hatálya.¹² Következésképp, a Lisszaboni Szerződés hatálybalépésével az EU jog körének a bővülésével az EUB fórumai fokozott mértékben kerültek abba a helyzetbe, hogy az alapjogokat alkalmazzák, amelyeket eredendően inkább a nemzeti bíróságok, illetve az EJEB védett.¹³

Tágabb kontextusba helyezve az EU-EJEE viszonyrendszert, a szupranacionális intézmények feltételezik a nemzeti rendszerek működését, amelyek nemzeti szinten hivatottak biztosítani a szupranacionális rendszerek által védeni kívánt jogokat és szabadságokat. Merthogy a szupranacionális intézményeknek sem kapacitásuk, sem legitimitásuk, sem hatáskörük nincs az állandó és folyamatos beavatkozásra nemzeti szinten, ellátva ezáltal az arra nem hajlandó vagy képtelen nemzeti intézmények munkáját. Az európai jogi térben létező berendezkedés meglehetősen egyedi, tekintve, hogy párhuzamosan létezik két regionális emberi jogi katalógus és két szupranacionális bíróság az emberi jogi katalógusokban foglaltak értelmezésére és alkalmazására.

¹² *O'Leary Siofra: A Tale of Two Cities: Fundamental Rights Protection in Strasbourg and Luxembourg. Cambridge Yearbook of European Legal Studies. 2018. 20.sz. 1-29.*

¹³ *O'Leary Siofra: i. m.:1-29. o.*

Az EJEK általi kontroll jelenleg hégagpótló szerepet tölt be, tekintve, hogy védelmet nyújt azokban az esetekben is, ahol, az EU jog nem nyújt eljárási garanciákat a jogkereső egyének számára. A jövőbeni kapcsolatok pedig, a megkésett és bizonytalan EJEK csatlakozással, elkésett voltával, illetve a dinamikusán változó társadalmi viszonyokkal, amelyekre a jog szükségszerűen reflektál, egy továbbra is komplex „románcot” vetítenek előre

A fentieket összegezve, a következők állapíthatók meg:

1. Az EJEK és EU jogrend kapcsolata igen sokrétű kérdés, mely nem egyszerűsíthető le és nem feleltethető meg teljesen egy narratívának vagy paradigmának sem: ellenkezőleg, e kapcsolatot a komplex dinamika jellemzi. E kapcsolatnak vannak olyan jegyei, amelyek részben egy kvázi föderális berendezkedésnek feleltethetők meg.
2. A minimumvédelem szintjét az EJEK szabja meg, ezáltal követendő minimumelvárást támasztva a nemzeti jog számára, és közvetve az EU jog számára is.
3. A komplex és dinamikus kapcsolat következménye, hogy javarészt *in concreto* jelleggel és *esetről esetre vizsgálódva* érthető meg a korreláció.
4. Konvergencia elemként az alkotmányos természetű jogforrások és az alkotmánybíróági karakterű szereplők megléte emelendő ki.
5. Divergencia elemként az eltérő mandátum emelendő ki. Ennek következménye a részben eltérő perspektíva, mely megnyilvánul az eltérő jogi rezsimben és a helyenként divergencia jogértelmezésben.
6. Az alapjogvédelem koherenciája és a jogbiztonság érdekében szükséges lenne az EU mielőbbi EJEK-hez csatlakozása.

2) A tudományos eredmények hasznosításának a lehetősége

A disszertáció hipotézisei alkalmasak lehetnek a jelenlegi európai alapjogvédelmi rezsim áttekintő összefoglalására az e témát tudományosan művelők számára, ráadásul egyfajta számvetést is képez a jelenlegi, tehát az EU EJEK-csatlakozását megelőző kapcsolatokról, illetve az EJEK és EUB közötti konvergencia és divergencia kérdéséről. Következtetései, javaslatai pedig hasznosíthatók lehetnek nemcsak a jogtudomány, hanem az alapjogvédelmi döntéshozók számára is.

4. Summary

The dissertation, focuses on the fundamental rights endeavours of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, commonly known as the European Convention on Human Rights and the European Union legal order. It analyses their elements of convergence and divergence in the European legal space.

The dissertation takes a contextual look at the historical development of both organizations, namely the Council of Europe and the European Union and looks for similarities and discrepancies in their mandates as well as the steps taken towards their co-operation and joint programming. The dissertation closely analyses the two main fundamental rights catalogues, the ECHR and the Charter of Fundamental Rights of the EU by looking into their common and diverse elements.

The thesis tackles the issue of said relationship and the divergence and convergence on three different levels. First on the institutional level, by comparing the preliminary ruling procedure and advisory opinion procedure as recently established before the European Court of Human Rights which only *prima facie* raise the question of similarity.

Secondly, on the level of principle – given the fact that the dissertation identifies equal treatment as a principle- by examining the nature, sources and common and distinctive characteristics of equal treatment, where again the two regimes have distinct perspectives but content-wise similarities. On that occasion, the dissertation looks at the limits of the ECHR regime, by presenting the so-called Sejdić and Finci cases – where the judgments have still not been executed, despite a decade having passed since the first such judgment of the ECtHR. Notwithstanding the fact that the dissertation deems the subsidiary control mechanism of the ECHR a successful one, such negative developments seriously undermine the effectiveness of the system.

The third level of analysis is the level of a singular right, and targets the complex relationship between the right to a fair trial in case of a rejection to initiate a preliminary ruling, a rather substantive and complex scenario. This third level of examination serves as an example of the issue at the heart of the thesis, the complicated relationship between the ECHR and the EU.

In the end, the dissertation draws the following conclusions:

1. The relationship between the ECHR and the EU legal order is a rather complex issue, one which cannot be simplified and generalized to fit into certain paradigms. However, it is not disputed that some characteristics of the ECHR – EU relationship certainly remind us of a quasi-federal narrative. As a consequence of such complex dynamics, the relationship always has to be assessed *in concreto* and on an *case-by-case* basis.
2. The minimum level of protection is usually guided by the provisions of the ECHR, thus representing a minimum requirement that has to be met by the national level of protection as well as that of the EU, though the latter is still conditional, pending EU accession to the ECHR.
3. The synergic features of the two regimes overrule in quantitative terms the divergistic characteristics.
4. The two regimes have convergent elements, such as the awareness of the political context, the institutional framework of international or supranational organizations as well as constitutional-type sources of law and constitutional players.
5. The divergence between the two regimes stems mainly from their differing mandates and applicable law. This can be also identified in the characteristics of the two courts, meaning among other things that the CJEU is not primarily a fundamental rights court. The difference can be also found – *inter alia* – when comparing the preliminary ruling procedure to the advisory opinion.
6. For the sake of legal certainty and coherence of the case law it would be of utmost importance that the EU accedes to ECHR as soon as possible, although as the dissertation points out, the current chances for that are relatively low. Only once the accession takes place will the often used phrase „European legal space” as a “safe zone” where a high level of human rights protection level is always guaranteed be truly reach its full potential.

5. Publikációk jegyzéke

Daka Marija: Advisory opinion and preliminary ruling procedure – a comparative and contextual note. Pravni Vijesnik 2020/3-4. 289-308. o.

Daka Marija: The relationship between the preliminary ruling and a fair trial-ECHR prospective. In: Reljanović, Mario (szerk.): Regional Law Review. Belgrade Institute of Comparative Law, 2020. 141-155. o.

Daka Marija: Reflections on the Principle of Equal Treatment in EU Law and the Jurisprudence of the Court of Justice of the European Union and the European Convention on Human Rights. Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies 2020/1. 5-23. o.

Daka Marija: Fundamental rights protection in European legal space: Milestones from the jurisprudence of CJEU and ECHR. In: Constitutionalism in a Plural World (szerk. Catarina Santos Botelho, Luís Heleno Terrinha, Pedro Coutinho), 2018. 217-229. o.

Kis Kelemen Bence, Daka Marija: Extraterritorialitás az emberi jogi bíróságok gyakorlatában. Jura 2017/1. 207-218.o.

Daka Marija: Az egyenlő bánásmód követelménye az Európai Unió jogában és az Emberi Jogok Európai Egyezményében Jura 2016 /1. 182-188.o.

Daka Marija: Tanácsadó vélemény és előzetes döntéshozatali eljárás: úton az egységes európai alapjogvédelem felé? Fundamentum 2020/1. 85-95.o.

Daka Marija: Egyenlő bánásmód és passzív választójog: Bosznia-Hercegovinát érintő ügycsoport az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában, in: Egyenlő bánásmód irányelvek – Helyzetkép tanulmányok az uniós joganyag tagállami alkalmazásáról. (szerk.: Szalayné Sándor Erzsébet). Publikon Kiadó 2019.

Daka Marija: Az előzetes döntéshozatali és a tisztességes eljárás kapcsolata az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata fényében. Erdélyi Jogélet 2021/2. (megjelenés alatt)